

II. Джерелознавчі галузі знань

єпископом, він зосередив у своїх руках також світську владу. За часів свого правління йому вдалося багато зробити для розвитку освіти і культури у Чорногорії. Цей володар відомий і як поет. У 1851 р. Петро II помер від сухот. Перед смертю він заповів, щоб його поховали на горі Ловчен, звідки можна милуватися всією Чорногорією. На одній з вершин гірського масиву Ловчен, що знаходиться на висоті близько 1660 метрів над рівнем моря, збудували церкву св. Петра Цетинського, в якій поховали Петра II.

Ловчен – не найвища гірська вершина Чорногорії. Найвищою горою тут є гора Дурмітор (2522 метрів над рівнем моря). За легендою, перед смертю Петру II Негошу пропонували поховати його саме на цій вершині. Проте той відмовився, сказавши, що після нього може прийти правитель, який зробить для країни більше за Петра II. Як показала історія, саме його необхідно було поховати на горі Дурмітор. Церква на місці поховання Петра II не збереглася. За часів Йосипа Броз Тіто її зруйнували, а над могилою Петра II Негоша побудували бетонний мавзолей.

Проаналізувавши державну символіку ФНРЮ, СФРЮ та союзних республік, можна зробити декілька висновків.

Ідея створення Югославської федерації виникла набагато раніше початку Другої світової війни. Проте реалізація цієї ідеї після закінчення її проходила у нових умовах, що спричинило появу нового підходу до організації співдружності південнослов'янських народів. Не останню роль у створенні нової федерації відіграв Йосип Броз Тіто, беззаперечний авторитет якого став фактором, який у значній мірі утримував прагнення федеративних республік до здобуття власної незалежності. Однак, після його смерті у травні 1980 р. у республіках активізувалися національні рухи, що зрештою призвели до розпаду СФРЮ.

Республіканська символіка того часу свідчить про строкатість населення країн – суб'єктів феде-

рації. Частина республік (зокрема, Боснія та Герцеговина, Чорногорія і Македонія) у своїй символіці продемонстрували бажання відкрити нову сторінку у своїй історії. Тільки кольори прапорів нагадували про їхнє історичне минуле. Нові ж герби створили «з чистого листа». Проте Сербія, Хорватія і Словенія, які були серцем Королівства сербів, хорватів та словенців, а потім – королівства Югославія, у своїх гербах залишили згадку про історичне минуле. Для кожного з цих народів символ був своїм: для сербів – чотири кресала, для хорватів – щит у червоно-білу клітинку, для словенців – силует гори Триглав. Ці елементи символіки залишилися і в сучасній нам символіці балканських держав, як пам'ять про їхню давню історію і славетних правителів.

Наприкінці відзначимо, що при написанні цієї статті автором використано додаткові джерела й література, крім тих, що вказані в посиланнях.

¹ Конституция и основные законодательные акты Федеративной Народной Республики Югославия / Перевод с сербского под ред. Г. Тункина. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1956. – С. 9.

² J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije i komparativno: Knjiga 2. – Zagreb, Školska knjiga, 1956. – S. 432.

³ Там само. – С. 431.

⁴ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

⁵ J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije... – S. 432.

⁶ Там само.

⁷ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

⁸ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

⁹ J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije... – S. 431.

¹⁰ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>.

¹¹ J. Stefanović. Ustavno pravo FNR Jugoslavije... – S. 433.

¹² там само. – С. 432.

¹³ Там само. – С. 433.

¹⁴ <http://zeljko-heimer-fame.from.hr/descr/you-sfrjr.html#yuk946>

Тетяна Привалко

ОСВІТНЯ СТАТИСТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ДВОРЯНСТВА ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Статистичні відомості у галузі освіти з'явилися одночасно з заснуванням перших навчально-виховних закладів. Початки наукового вивчення освітньої статистики припадають на 70–80-ті рр. ХІХ ст., коли, викликані потребою мати об'єктивне уявлення про обсяги фінансування шкільної мережі у зв'язку з активізацією освітнього проце-

су, статистичні спостереження набули систематичного характеру.

Упродовж свого становлення освітня статистика, будучи складовою частиною статистики загалом, не мала чітко визначеного місця у структурі останньої. Вона вважалася то окремою галуззю, то підрозділом статистики культури чи соціаль-

II. Джерелознавчі галузі знань

но-економічної статистики. Незважаючи на обширну значимість освітньої статистики, її дані використовувалися вкрай вузько¹: для характеристики розвитку власне освітньої системи, пов'язаної з нею урядової політики або ж з'ясування ролі студентської молоді у революційному русі. Вона містить значний інформаційний потенціал, оскільки в ній, по-перше, відображено всі без винятку сфери життя (і це пов'язано не лише з існуванням поряд з загальноосвітніми спеціалізованих закладів, а й з впливом рівня розвитку освіти на матеріально-технічний і, головне, духовний стан суспільства); по-друге, зафіксовано реакцію громадян на етапні зміни у житті країни, їхню здатність та бажання реагувати на вимоги та виклики часу; по-третє, що найголовніше, закладено проєкцію майбутніх тенденцій розвитку суспільства (це особливо актуально у зв'язку з неоднозначним ставленням сучасних дослідників до подій 1917 р. та періоду, що йому передував).

Причинами недостатнього залучення відомостей освітньої статистики до історичних досліджень є: а) тривала заідеологізованість вітчизняної історичної науки, б) складність у використанні джерельної бази.

Навчально-виховні заклади Російської імперії підпорядковувалися різним відомствам: міністерствам народної освіти, православного віросповідання, торгівлі і промисловості, землеробства, військовому міністерству, відомству установ імператриці Марії. Всі вони мали спеціальні відділи, до яких надходили статистичні відомості про стан підзвітних їм освітніх закладів як безпосередньо, так і через відповідні інстанції повітового та губерньського рівнів. Час від часу інші владні органи збирали статистичні дані про стан освіти, зокрема Центральний статистичний комітет (далі – ЦСК) як головна статистична установа країни. Це закономірно спричинило розпорошеність джерельних матеріалів між багатьма архівними фондами та ускладнило завдання вивчення співвідносності статистичних даних.

Отже, джерела освітньої статистики можна розділити на два види: джерела утворені внаслідок діяльності ЦСК та різних міністерств і відомств. Їх можна систематизувати також за їхнім місцем у процесі формування статистичного комплексу. Перша група – первинні документи нормативного характеру (статути, програми, інструкції, розпорядження), які регламентували способи утворення та збору статистичних відомостей; діловодна документація (іменні або алфавітні списки учнів та студентів, формулярні списки адміністративного та викладацького складів, документи

фінансової звітності тощо), яка містила вихідні дані про стан освітніх закладів. Утворені на їх основі документи вторинного характеру – зведені статистичні відомості – складають другу групу.

Відповідно до проблеми даного дослідження з усього переліку джерел освітньої статистики нами виділено лише ті, в яких зафіксовано стану ознаку учасників навчально-виховного процесу. Справа ускладнюється тим, що у різний час відомства застосовували різні принципи групування станів. Спадкових дворян (саме про них йдеться у статті) або виокремлювали, або відносили до групи «дворян та чиновників», котра складалася з представників дуже широкого кола соціальних верств: спадкових, особистих дворян та чиновників. Джерела, у яких застосовано останній випадок групування слід брати до розгляду з застереженнями: 1) якщо в них міститься інформація вузького характеру – про кількісний склад – лише тоді, коли за допомогою даних з інших джерел є можливість виявити питому вагу спадкових дворян від загальної кількості представників усіх станів; 2) якщо ж відомості про кількісний склад подаються перехресно з даними, згрупованими за двома і більше ознаками (наприклад, віковими групами, навчальними класами і т. п.), і, таким чином, дають можливість визначити тенденції у певних аспектах освітньої сфери, то, на нашу думку, вони мають обов'язково залучатися до вивчення історії спадкових дворян.

Діяльність Центрального статистичного комітету у галузі освітньої статистики представлена переписами – загальним та спеціальним шкільним.

Шкільний перепис проведено 1880 р. Це – єдине статистичне обстеження в історії російської дореволюційної освітньої статистики, який охопив навчальні заклади всіх відомств. Правда, переписом його можна назвати до певної міри умовно. Причиною цього є спосіб збирання статистичних даних. Ні чиновники ЦСК, ні уповноважені ними агенти не здійснювали безпосереднього обстеження, натомість були розіслані на місця бланки для заповнення як при звичайній звітній процедурі, хіба що дещо розширені за змістом.

Опитувальні листи були двох видів: перший стосувався самого навчального закладу та його учнів (його заповнював керівник), другий – про кожного окремого викладача (заповнювався особисто). Заповнені бланки проходили перевірку в усіх інстанціях ієрархічної драбини відповідного відомства, а відомості про навчальні заклади, підпорядковані Міністерству народної освіти (далі – МНО) – додатково в губерньських статистичних комітетах.

II. Джерелознавчі галузі знань

Визначальним днем, до якого мали б приурочуватися дані, було 20 березня 1880 р. Збір опитувальних листів замість запланованого ЦСК одного місяця тривав три роки, що свідчить про безвідповідальність і байдужість до перепису його учасників. Це закономірно вплинуло на достовірність відомостей, а тому дає підстави піддавати сумніву принцип одночасності перепису. Однак затяжний збір забезпечив певні переваги: ЦСК встиг провести листування з навчальними закладами щодо уточнення значної частини відомостей.

Найбільші прогалини, за словами редакторів, стосувалися спеціальних та приватних закладів, відомості про які надійшли останніми². Зокрема, у бланках деяких приватних закладів були відсутні відомості про становий розподіл учнів³. Зведені статистичні матеріали вийшли друком у трьох випусках⁴. Незважаючи на єдину програму обстеження, групування даних, в яких фіксувалася станова ознака, в публікаціях різнилося. (Див. табл.)

	I вип. – Сільські училища ⁵	II вип. – Університети та середні загальноосвітні навчальні заклади	III вип. – Спеціальні навчальні заклади
Учні	За статтю і місцем проживання (по кожному повіту)	Відповідно до відомств, за типами навчальних закладів, їхніми структурними підрозділами, місцем проживання (за губерніями)	За категоріями навчальних закладів, місцем проживання (за губерніями)
Викладачі	За статтю, віковими групами, місцем проживання (за губерніями)	За статтю і місцем проживання (за губерніями)	За місцем проживання (за губерніями)

Укладачі скрупульозно підійшли до обліку викладацького складу: за допомогою порівняння опитувальних листів визначали осіб, які одночасно мали роботу у кількох закладах. Порахувавши їх один раз, уникли подвійного обліку і показали дійсну кількість.

У публікаціях також міститься інформація про джерела утримання закладів. Серед рубрик фігурує «від дворянства». Відомості про надані дворянськими товариствами кошти на розвиток освіти згруповані за відомствами, типами навчальних закладів та місцем їх знаходження (за губерніями). Отже, матеріали шкільного перепису 1880 р. містять різноманітну інформацію про спадкових дворян – учнів, викладачів та учасників фінансування навчальних закладів. Вони є базовими для дослідження всього комплексу джерел освітньої статистики з історії дворянства Лівобережної України кінця XIX – початку XX ст., адже виділяють спадкових дворян у окрему групу, охоплюють навчальні заклади всіх відомств і тому є придатними для порівняння з даними інших статистичних джерел.

У 1897 році ЦСК здійснив перший загальний перепис населення Російської імперії. Його програмою, зокрема, передбачалося з'ясувати рівень грамотності підданих. Дослідники⁶ відзначали недоліки у формулюванні питання, відповідь на яке мала б забезпечити реалізацію поставленого завдання. Питання про грамотність розбивалося на дві частини: 1) чи вмє людина читати; 2) де

вчиться, вчилася або закінчила курс навчання. Таким чином характеристику грамотності було звужено до поняття «вміння читати», а вказівка на місце навчання не давала змоги визначити час і рівень завершеності освіти. Вже при зведенні матеріалів відповіді на другу частину питання розбивалися на групи за типами навчальних закладів: в університетах та інших вищих навчальних закладах, у спеціальних та технічних вищих навчальних закладах, у спеціальних середніх, у середніх, вищих військових, середніх військових навчальних закладах. Отже, решту від загальної маси грамотних склали особи, що вчилися в початкових училищах і про їхню кількість можна довідатися за допомогою механічного підрахунку.

На жаль, в опублікованих табличних даних⁷ відомості про спадкових дворян об'єднано з цифрами, що стосуються особистих дворян та чиновників не з дворян. Проте наявна інформація є широкою, її можна використати для визначення певних тенденцій, адже дані згруповано за кількома категоріями: за статтю, за місцем проживання (за повітами і губерніями) і, головне, за віковими групами. Таким чином, загальний перепис 1897 р., охопивши населення усіх вікових категорій, дає уявлення про рівень грамотності та освіченості, досягнутий у другій половині XIX ст.

Міністерства та відомства, котрі опікувалися освітою, спеціальні статистичні обстеження проводили рідко, тому основу їхніх статистичних відомостей склали періодичні звіти від підпорядко-

II. Джерелознавчі галузі знань

ваних їм навчальних закладів. У досліджуваний період на Лівобережній Україні закладами Міністерства народної освіти було охоплено більше 80% всіх дітей, котрі навчалися⁸, тому закономірно

основу джерельного комплексу освітньої статистики складають документи якраз МНО. Звітність у цьому відомстві здійснювалася за наступною схемою:

Училищним радам, зазвичай, підпорядковувалися заклади одного повіту, рідше – двох, дирекції народних училищ були установами губернського рівня, а управління навчальних округів об'єднували у собі кілька губерній. Так, зокрема, заклади Харківської губернії відносилися до Харківського, а Полтавської і Чернігівської – до Київського навчальних округів. Безпосередня відповідальність за складення звітів покладалася на директорів або завідувачів навчальних закладів. Окрім того, на засіданнях рад, функціонування яких було обов'язковим для всіх вищих, середніх та деяких початкових навчальних закладів, мало проводитися обговорення та затвердження звітів. У свою чергу при дирекціях народних училищ та управліннях навчальних округів також існували колегіальні органи, серед обов'язків яких був розгляд звітності. Пройшовши, таким чином, багаторівневий контроль, звітні відомості відзначалися достатньою мірою достовірності та об'єктивності.

Терміном фіксації даних у звітах було 1 січня кожного року. З огляду на необхідність планування фінансових витрат на утримання навчальних закладів та найбільш високу стабільність контингенту учнів (адже, у зимовий період знижувалася можливість заняття побічними від навчання справами і у середині навчального року уповільнювалася плинність учнівського складу) дата була зручною для підбиття підсумків календарного року. Однак, очевидно, що вона не враховувала специфіки навчально-виховного процесу. До того ж, оскільки у кожній категорії навчальних закладів, залежно від підпорядкування, терміни подання звітів були різними, то приуроченість даних до дати першого січня була умовною. Особливо це стосувалося початкових шкіл. Дані про них у дирекції народних училищ мали перевірити, обробити, звести до купи, а тому від них вимагали завчасної

звітності. Інколи відомості від них надходили раніше 10 грудня⁹.

Неточності мали місце і в змісті статистичних матеріалів. Час від часу вимоги до наповнення звітів змінювалися. До того ж часто управління начальних округів не мали змоги забезпечити всі навчальні заклади стандартизованими бланками. Через це у виготовлених безпосередньо на місцях друкованих чи рукописних формулярах траплялися пропуски, довільні групування¹⁰. З метою ліквідації недоліків у них проводилося листування щодо коригування та уточнення даних. Для досягнення більшої достовірності їх вживався запобіжний захід: було наказано, щоб основні цифрові показники подавалися як за поточні, так і попередній роки. Це, по-перше, забезпечувало дисциплінованість і відповідальність при звітності, по-друге, відкривало можливості у разі наявності різких коливань показників за відсутності вагомих причин виявляти можливі описки.

Міністерська звітність у плані фіксації станової ознаки здебільшого стосувалася учнів. Основою для складання цих статистичних даних були реєстраційні книги чи списки, в яких зазначалися головні характеристики учнів, зокрема подавалася інформація про належність їх до певного стану або походження. Однак, як повідомляли сучасники¹¹ учителі часто недбало ставилися до обліку. А Перший загальноземський з'їзд зі статистики народної освіти (1913 р.) взагалі розкритикував наявну у той час практику звітності: кожна установа, яка мала відношення до школи, вимагала від учителів відомостей різних за змістом і за терміном подачі. Через це вчителі ставилися до звітності формально: «і в кращому випадку ухилялися від дачі відповідей, а в гіршому брали їх «зі стелі»¹². Певно, що така характеристика, передусім, стосувалася початкових шкіл і особливо

II. Джерелознавчі галузі знань

нижчих розрядів, адже вони то припиняли, то відновлювали свою діяльність, їх через значну кількість, було важко контролювати.

Відповідно до міністерських розпоряджень формат звітності про становий склад учнів не був сталим. Відомості про дітей спадкових дворян окремою групою в вищих та середніх жіночих навчальних закладах подавалися упродовж всього досліджуваного періоду. Дані про учнів спадкових дворян у решті навчальних закладів до 1905 р. подавалися разом із відомостями про дітей особистих дворян та чиновників. Однак, 10 червня 1905 р. МНО видало циркуляр, в якому існуючі на той час форми звітів оцінено як такі, що недостатньо висвітлюють діяльність міністерства, і запропонував новий план звітності¹³. Відповідно до нього дані про учнів спадкових дворян мали подаватися окремо у відомостях всіх навчальних закладів, окрім нижчих початкових училищ (від них взагалі не вимагалася інформація про становий склад учнів).

Звітність МНО передбачала фіксацію станової ознаки і в інших сферах освітньої галузі: у даних вищих навчальних закладів – про адміністративно-викладацький склад (до того ж дуже детально – відповідно до кожної посадової одиниці); у відомостях про джерела фінансування навчальних закладів (інформація про кошти дворянських товариств подавалася окремою групою лише до 1905 р., після – злилася у обтічну рубрику «суспільні та станові суми», через що вона непридатна для використання у даному дослідженні).

Статистичні матеріали, зібрані в процесі звітності зводилися за кількома рівнями, відповідно до ієрархічного підпорядкування і, як наслідок, різнилися за ступенем концентрації групування даних. В загальноімперських звітах міністра народної освіти інформація в основному подавалася за навчальними округами, що унеможливило виокремлення відомостей, котрі стосувалися лівобережних губерній. Виняток становлять вищі навчальні заклади, про кожен з яких дані зазначалися окремо¹⁴. Найбільш репрезентативними для нашого дослідження є звіти попечителів навчальних округів. У них за всіма типами навчальних закладів, окрім початкових, містяться цифрові показники по кожному закладу окремим рядком (тобто фактично відображено первинний матеріал вихідної звітності закладів). Це забезпечує можливість не лише виділяти дані, які стосуються Лівобережжя, а й здійснювати групування за більш дрібними критеріями – за місцем знаходження (за повітими і навіть окремими населеними пунктами), за належністю до розрядів урядових чи приватних

закладів, котрі також знаходилися в підпорядкуванні МНО (щодо останніх вказувалося прізвище засновника чи утримувача). Відомості про вищі початкові школи у звітах навчальних округів подавалися за губерніями з розподілом на розряди. А більш детальну інформацію про кожен заклад окремо можна знайти у звітності директорів народних училищ¹⁵.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. в Російській імперії освітня система мала загальностановий характер. Однак кожне зі станових товариств, піклуючись про майбутнє власних нащадків, заснувало навчальні заклади, привілейовані місця в яких отримували вихідці з відповідних станів. Для дітей спадкових дворян Лівобережної України таким закладом, наприклад, була 2-га Полтавська чоловіча гімназія.

У зв'язку з відзначенням столітнього ювілею надання Жалуваної грамоти дворянству у 1895 р. було зібрано Особливу нараду у справах дворянства. Одним із наслідків її діяльності стала розробка рекомендацій щодо поліпшення освіти та виховання дворянської молоді. Зокрема передбачалося надання дворянським товариствам права засновувати дворянські пансіони-притулки¹⁶. Такі пансіони було відкрито у 1903 р. в Полтаві, у 1904 р. в Чернігові. У першому перебували учні 2-ої Полтавської чоловічої гімназії, вихованцями другого були учні чоловічої гімназії та реального училища м. Чернігова. Статутами цих закладів передбачалося подання у МНО через попечителя навчального округу річних звітів. Їхній зміст стосувався успішності (за класами, четвертями, півріччями та випускними іспитами), поведінки вихованців, їхнього матеріального становища (забезпечення стипендією, повна чи часткова сплата за навчання)¹⁷. Оскільки ці статистичні дані тожні з відомостями річних звітів навчальних закладів, то їх можна порівняти, по-перше, з показниками тих закладів, де навчалися вихованці пансіонів, по-друге, з загальними даними закладів цього типу (тобто чоловічих гімназій та реальних училищ уцілому).

Отже, статистичні дані МНО, представлені матеріалами звітності, подають широку інформацію про стан спеціальних дворянських закладів та місце дворян (як учнів, викладачів, благодійників) у загальностанових навчально-виховних закладах.

За подібним принципом відбувався збір статистичних даних і в інших відомствах. Окремо слід звернути увагу на військове міністерство та відомство установ імператриці Марії. Першому підпорядковувалися кадетські корпуси (на Лівобережжі

існували Полтавський та Сумський), другому-інституту шляхетних дівчат (на Лівобережжі – Полтавський та Харківський). Хоча ці заклади, відійшовши від своїх початкових завдань – виховання дітей виключно благородного звання, і декларували загальностановість, перше місце у прийомі для навчання в себе залишали за спадковими дворянами. Звіти по цих закладах містяться в архівах¹⁸ і частково опубліковані¹⁹.

Таким чином, статистичні джерела з історії дворянства Лівобережної України кінця XIX – початку XX ст. в галузі освіти представлені матеріалами державної статистики. За змістом вони охоплюють різноманітні питання та найчастіше визначають частку дітей спадкових дворян від загальної кількості учнів. Джерелам освітньої статистики цього часу властиві як позитивні, так і негативні риси, що вимагає критичного підходу до аналізу і оцінки ступеня їх об'єктивності та достовірності.

¹ Виключення становить один із аспектів освітньої статистики – статистика грамотності: проводилися дослідження про вплив грамотності на заняття сільських мешканців, про рівень грамотності серед новобранців тощо.

² Статистика Российской империи. – Т. VIII. Специальные учебные заведения. – СПб.: Изд. ЦСК МВД, 1890. – С. IX.

³ Статистика Российской империи. – Т. III. Университеты и средние учебные заведения по переписи 20-го марта 1880 г. – СПб.: Изд. ЦСК МВД, 1888. – С. IX.

⁴ Статистический временник Российской империи. Серия III. – Вып. I. – СПб.: Изд. ЦСК МВД, 1884.; Статистика Российской империи. – Т. III. Университеты и средние учебные заведения по переписи 20-го марта 1880 г. – СПб.: Изд. ЦСК МВД, 1888.; Статистика Российской империи. – Т. VIII. Специальные учебные заведения. – СПб.: Изд. ЦСК МВД, 1890.

⁵ З невідомих причин із групи закладів початкової школи до публікації були залучені лише сільські училища.

⁶ Котельников А. История производства и разработки всеобщей переписи населения 28 января 1897 г. – СПб.: Изд. «Наша жизнь», 1909. – С. 32., Густоход П. Радянські переписи населення // Перепис населення (історія і сучасна організація переписів в СРСР і в капіталістичних країнах) / За ред. М. В. Птухи. – К.: Вид. АН УСРР, 1936. – С. 13.

⁷ Общий свод по Российской империи результатов разработки первой всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 г. – СПб.: Типо-литография Н. П. Ныркина, 1905.

⁸ Підраховано за працею «Статистика Российской империи. Сборник сведений за 1890 г.» – СПб.: Изд. ЦСК МВД, 1890.

⁹ Держархів Чернігівської обл., ф. 1241, оп. 1, спр. 144, арк. 18.

¹⁰ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 87, спр. 6605, арк. 95 зв.

¹¹ Первый общеземский съезд по статистике народного образования 1913 г. Доклады. – Х.: Тов. «Печатня С. П. Яковлева», 1913. – С. 265.

¹² Там само – С. 16.

¹³ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 156, спр. 8, арк. 178.

¹⁴ Всеподданейший отчет Министра народного просвещения за 1902 год. – СПб.: Сенатская типография, 1904.

¹⁵ ЦДІАК України, ф. 707, оп. 229, спр. 106, арк. 367–370.

¹⁶ Высочайшее повеление по вопросу о воспитании и образовании дворянского юношества. 25 мая 1899 г. / Циркуляр по Киевскому учебному округу. – 1899. – № 5.

¹⁷ Отчет о состоянии дворянских пансион-приютов за 1913 г. / Отчет попечителя Киевского учебного округа о состоянии учебных заведений и учреждений округа за 1913 г. – К.: Тип. т-ва И. Н. Кушнерев и К, 1914.

¹⁸ Російський державний історичний архів, ф. 759

¹⁹ Материалы к истории Петровского Полтавского кадетского корпуса. – Полтава: Электр. типо-литограф. И. А. Дохмана, 1904., Учебные заведения ведомства императрицы Марии. Краткий очерк. – Спб.: Тип. В. Д. Смирнова, 1906.

Олексій Філіппов

КНЯЗЬ ФЕДІР КОРІАТОВИЧ МАВ ГЕРБ УГОРСЬКОГО КОРОЛЯ

Одним із відомих зображень Федора Коріатовича, князя Поділля, тривалий час вважалася фігура закутого у лати вершника зі щитом у лівій руці і довгим дволезим мечем – у правій. Проте наприкінці 2003 р. закарпатська історіографія встановила, що ця гравюра належала художнику Яношу Біндеру (1735–1811) і не є прижиттєвим портретом володаря Мукачівського замку, а є зображенням герба Великого князівства Литовського. Князь Федір (? – 1414), син Коріата і онук Гедиміна, використовував його на власній печатці ще на початку XV ст.¹ А про те, хто цей вершник і яким чином він стосується Коріатовича, розповідь піде нижче.

Як відомо, князь Федір Коріатович, втікаючи від нападів Вітовта, князя литовського, у 1393 р.

отримав від угорського короля Жигмонда у пожиттєве володіння на північно-східному прикордонні Угорського королівства Мукачівський замок і його околиці. Сюди він привів також свою родину. Приходу князя Коріатовича на землі угорського Верхнього Потисся передували такі події у Великому князівстві Литовському та Польському королівстві.

Велике князівство Литовське

Перед своєю смертю великий князь литовський Гедимін (1315–1341) розділив свою державу між сімома синами. Вільно дісталася Явнута, Кейстут отримав Трокі, Ольгерд, князь вітебський, дістав Кревно, Монівід – Кернов, Нарімут сів у Пінську, а Коріат – в Новогрудку. Любарт успадкував Волинь від свого тестя, князя володимирського.